

- TIĞLI, İbrahim, (2011), "Mısır'da Sosyal Hareketler: Kifaye Hareketi ve Müslüman Kardeşler", *Dünya Bülteni Araştırma Masası (DÜBAM)*, <http://www.dunyabulteni.net/file/2011/misirda-sosyal-hareketler.pdf>, (11.10.2014), ss.43-44
- TURAN, Tufan ve TURAN, Esin Tüylü (2011). "Libya'nın Tarihi Gelişimi İçerisinde Sennusilik, Türk-Sennusi ve Türk Libya İlişkileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:4, Sayı:19, s.193
- YÜCESOY, Hayrettin (1985). *Sennusilik, Sufi Bir İhya Hareketi*, Acar Matbaası, ss.11-12.
- WARMER, Daniel (1991). *An Ethic of Responsibility in International Relations*. Lynne Rienner Publishers,

İSLÂM TOPLUMLARINDAKİ BİLİMSEL GELİŞMELER VE BATIYA OLAN ETKİLERİ

SCIENTIFIC DEVELOPMENTS IN ISLAMIC SOCIETIES AND THEIR IMPACTS ON WESTERN CIVILIZATION

CEVHER ŞULUL*

ABSTRACT

In the history of Islamic thought, Muslims have been involved in extensive and versatile researches until 12th century in every realm of classical sciences and in philosophy. During this period, Muslims have scrutinized the works of Ancient Greek and Indian philosophers and have also developed entirely diverse approaches and methods.

This study will assess the contributions of the Islamic communities to science with a comparative approach and will further focus on the world view underpinning these contributions.

Keywords: Islamic Civilization, Science, Islam-West Relations

ÖZ

İslâm düşünce tarihi incelendiğinde bilim ve felsefe alanında 12.yüzyıla kadar Müslümanların, klasik bilimlerin her alanında ve felsefede geniş çapta ve çok yönlü bir araştırma çabası içinde olduğunu görüyoruz. Müslümanlar bu süre içinde bir yandan Eski Yunan ve Hintli düşünürlerin eserlerini dikkatle incelerken, diğer yandan da bunlardan tamamen farklı yaklaşım ve metotlar geliştirmişlerdir.

Bu çalışmada Müslüman ilim adamlarının, ilim dünyasına katkıları karşılaştırmalı bir yaklaşım ve tarihsel gelişimiyle birlikte değerlendirilecek ve bu katkıların arkasındaki dünya görüşü incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İslam Medeniyeti, Bilim, İslam Batı İlişkisi

* Doç. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi

Bu makale Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de 20-21 Şubat 2015 tarihinde, IRCICA'nın düzenlediği "International Symposium Science and Technology In Islamic Civilisation" sempozyumuna sunulan tebliğin gözden geçirilerek genişletilmiş şeklidir.

Giriş

Miladi 7. yüzyılda dünya sahnesine çıkan İslamiyet 7.yüzyılın sonunda bütün Ortadoğu'ya, Kuzey Afrika'ya ve İspanya'ya yayıldı. Bu süreçte İslam toplumları iktisadi, toplumsal, kültürel ve düşünsel alanda büyük bir gelişme gösterdi. Bu gelişmenin arkasındaki en önemli neden İslâm dinidir. Öyle ki İslâm dini ilkesel anlamda bilgi elde edinmeyi, âlem üzerinde düşünmeyi, tabiat kanunları üzerinde araştırma yapmayı teşvik ediyor. Müslümanlara ilim öğrenmeyi farz kılıyor. İlim adamlarına büyük değer veriyor. Akli muhatap alıyor, onu düşünmeye yeni keşifler yapmaya teşvik ediyor.

İslamiyet ile birlikte Arapların düşünce hayatı değişmiş, hayatın ritmi birden hızlanmıştır. Zira İslâm vahyi, ahlaki ve sosyal anlamda yalnızca bir din (religion) vaz etmekle kalmamış aynı zamanda dünyanın büyük bir kesimini ve bu kesim içinde yaşayanların zihinlerini de değiştirmiştir. Gerçekten de başlangıçta lügat anlamıyla ümmi olan, daha ziyade sözlü geleneğe yaslanan bir kültür havzasının insanları iki ya da üç yüzyıl içinde yazılı geleneğe dayalı bir kültürel ve kurumsal dinamizmi yakalamayı başarmış, kısa sürede felsefe ve bilimde insanlığın öğretmenleri olmuşlardır. Bu gelişmede birinci faktör Kur'an-ı Kerim'dir. Zira Kur'an-ı Kerim, ilim kavramını İslâm medeniyetinin merkezine yerleştirmiş olan bir kitaptır (Ulukütük, 2010: 253-254).

Müslümanlar, Mezopotamya ve Suriye'nin fethini tamamladıklarında burada kadim farklı medeniyetler ile karşılaştılar(Hitti, 1989: 476). Müslümanlar yapılan fetihler sonucunda farklı medeniyetlerle temasa geçince her birinden bazı öğeler aldılar ve bu ilimleri yeni bir bütünlüğe kavuşturdular. Oluşan yeni yapı, zamanla daha da gelişti ve vahiy'den kaynaklanan temel yapıya eklenerek İslâm medeniyetinin bir parçası haline geldi (Nasr, 2011: 28). Bu süreçte Müslümanlar, bilimleri çok hızlı bir biçimde öğrenme becerisini gösterdiler.

IX. yüzyılın sonlarında, Yunan matematiği, mantığı ve tıbbına dair temel eserlerin tamamına yakını Arapça'ya tercüme edildi. Bu çağda Müslüman bilim adamları Arsito ile birlikte Yeni Eflatuncu filozofların felsefi eserlerini tercüme ettiler. Bir sonraki yüzyılda Fârâbi (ö.339/950) Aristonun eserlerini yeniden yorumladı. Fârâbi'nin ölmünden yaklaşık otuz sene sonra, Batıların Avicenna diye adlandırdığı İbn Sina (ö.428/I 037) doğdu. Onun felsefi sistemi, beşer tefekkürünün büyük gücünü gösteriyor ve kendisini dünya tarihindeki en büyük filozoflar grubu içerisinde yer almaya layık kılıyordu. Çok geçmeden onun eserleri bütün İslâm ülkelerinde ve özellikle İspanya'da okunmaya ve araştırılmaya başlandı. (Runciman, 200: 252-253).

Bu tür bir bilimsel gelişme yönündeki çabalar yüz yıl gibi kısa bir zaman süresi içinde ürünlerini vermeye başladı. Daha Emevîler zamanında Emevî prenslerinden Hâlid bin Yezid (665-704), İmam Ca'fer-i Sâdık (700-765), Horasan'lı Câbir bin Hayyân (721-805), Zunnûn-i Mısırî (öl. 860), Râzî (860-925), İbni Sînâ (980-1037) ve Mecritî'nin modern kimyanın temeli sayılabilecek deneysel çalışmalar yaptığını görüyoruz. Daha sonra fizikte Kindî (796-872) ve yine fizikte optik alanındaki araştırmaları ile bilinen İbni Heysem (965-1051); Matematikte Harezmi (780-850) ve Sâbit bin Kurrâ (834-901); zoolojide Câhiz (776-869); astronomide İbni Heysem (965-1051), Birûnî (973-1051), Zerkalî (1029-1087) ve İbni Şâtır (öl. 1375); tıpta Râzî (864-925) ve İbni Sînâ (980-1037); ve tıp, fizik ve felsefede İbni Rüşd (1126-1198) gibi Müslüman bilginleri bu dönemin önde gelen isimleri arasında sayabiliriz. (Kocabaş, 1996: 72-73). Ortaya çıkan entelektüel yapı nedeniyle H.3 ve 4./ M.9. ve 10.yüzyıllar İslâm kültürünün "altın çağı" olmuştur. Bu dönemde bilim ve edebiyat her yönde gelişmiş ve ekonomik zenginlik de doruğa ulaşmıştır (Nasr, 1985: 8).

İki yüzyıl sonra Müslümanlar bu ilk merhaleyi, yani başkalarından ilim almayı geride bırakarak özgün eserler ortaya koymaya başladılar. Bu süreç 800 yıl sürdü. Miladi 800 yılından itibaren, 16. Yüzyılın sonuna kadar Müslümanlar ilimde mütemediyen yeni şeyler keşfettiler. Yeni ilimler kurdular, eski ilimleri geliştirdiler ve ileride kurulacak bazı ilimlerin temellerini attılar. Bugün Avrupa'daki bilimler, İslam bilimlerinin bir başka coğrafyada değişik tarihi şartlar içerisindeki devamından ibarettir (Sezgin, 2010: 24).

İslâm medeniyeti, bilim ve kültür açısından 800 yıl dünyaya liderlik yapmıştır. Böylesine bir gelişme İslâm'ın ruhundan kaynaklanmaktadır. Ortaçağ İslâm uygarlığının, çeşitli bilim dallarının gelişimine muazzam katkıları oldu. Bu bilim dallarının ilerletilip aktarılmasında Müslümanlar hayati rol oynamışlardır. Mısır ve Babil'in bilgeliğini miras almışlardır. Onlar olmasa kaybolup gidecek olan İran ve Yunan biliminin ve bilgeliğinin önemli bir bölümünü çevirerek korudular. Onların bu girişimleri ve açık fikirlikleri Hint ve Çin'in bilim ve tekniklerinden yeni olan birçok şeyi mirasa katmalarına olanak verdi. Ortaçağ bilginlerinin rolü, derlemek ve korumaktan ibaret değildi. Ortaçağ Ortadoğu'sunda bilginler eskiler tarafından nadiren kullanılan bir yaklaşım geliştirdiler: Dency. Bununla ve başka araçlarla neredeyse bütün bilim dallarında önemli ilerlemeler sağladılar (Lewis, 2002: 107-108).

Müslümanlar, bu süreçte ilk defa farklı medeniyetlerden tevarüs eden bilgileri zenginleştirip Şam, Bağdat ve Kahire gibi önemli merkezlerde

üniversiteler ve kütüphaneler kurdular, ilmi yaydılar. O dönemde camiler ve kütüphaneler iç içeydi. 10 ve 11. yüzyıllarda Arap dünyasında yüzlerce kütüphane bulunuyordu.

Halife el-Memun'un 815'de Bağdat'ta kurduğu akademide (Beytü'l Hikme) bir milyon kitap vardı. 10. Yüzyılda Irak'ta Necef gibi küçük bir şehir kütüphanesinde 40.000 ciltlik kitap bulunuyordu. Yine Merağa rasathanesi için Nasıruddin et-Tusi 400.000 ciltlik koleksiyonu bir araya getirmişti. 10.yüzyılda İslâm dünyasının diğer ucunda, Müslüman İspanya'da ise Kurtuba'da Halife el-Hakem,400.000 ciltlik bir kütüphane getirmiş olmakla övünürdü. Halife el-Hakem öldüğü zaman Kurtuba Kütüphanesi'nde yarım milyon ciltlik eser bulunmaktaydı. Bu kütüphane İspanyolların işgali esnasında yakıldı. Hâlbuki aynı tarihten dört yüz yıl sonra Fransa kralı Charles le Sage, yani Bilge Şarl sadece 900 kitap toplayabilmişti. (Garaudy, 1983: 102-103). Ölen bir âlimin evinde bütün ilim dallarına ait çeşitli kitaplarla dolu her biri birkaç insan tarafından güçlükle taşınabilen 600 sandığın dışarı çıkarıldığı duyulunca kimse yadırgamazdı. Müslümanlarda kitap sevgisi yalnızca âlimlere ait değildi. Büyük devlet adamlarından kömürcüye kadar, öğrenim gören her şahıs, kitapçının devamlı müşterisiydi.¹

Bütün bunlardan hareketle klasik dönem İslâm uygarlığında ilim kavramının önemi konusunda meşhur şarkiyatçı Franz Rosenthal şunları söylemektedir: Klasik Dönem İslâm uygarlığında insan ve toplum hayatında bilgi merkezî bir önemdeydi. Bu konuda İslâm medeniyetiyle -şimdiki Batı uygarlığı da dâhil- hiç bir medeniyet mukayese edilemez. (Kocabaş, 1996: 72).

Ortaçağlarda yani Miladi 10 ile 11.yüzyıllar arasında Müslümanlar, Avrupa'yı fen bilimleri, mimari, eczacılık, ziraat, musiki, dilbilim ve teknoloji gibi alanlarda etkiledi. Latinceye çevrilen Arapça felsefe ve tabiat bilimlerine dair eserler sayesinde Avrupa'da bilim geleneği yeniden doğdu ve giderek tırmanışa geçti. Erken Orta Çağ döneminin katedral okullarının yerini alan ve kıtanın her yanında sayıları hızla artan üniversiteler bilimsel gelişmenin merkezleri oldu. İlk kurulan üniversitelerden biri Bologna Üniversitesiydi (1088). Onu Paris (1150), Oxford (1167) ve Cambridge (1209) üniversiteleri izledi. 16. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da seksen üniversite olmuştu. Böylece üniversiteler Avrupa'da 12. yüzyılın başlarında Grek-İslâm biliminin ilk kez edinilmesiyle başlayan muazzam düşünsel canlanmanın merkezleri oldu.(Topdemir, 2013: 90).

1 Daha geniş bilgi için bkz: Singrid Hunke, s.281-285

Orta devre adını verebileceğimiz ve 12.yüzyılın tamamını kapsayan sonraki devre, kimya dâhil olmak üzere her çeşit Arapça bilimsel çalışmanın yaygın şekilde basılmasına ve yayılmasına şahit olmuştur.(Bakar, 2012: 150). Ayrıca Müslümanlar tarafından kaleme alınan felsefi eserlerin tercüme edilmeye başlanması da bu dönemdedir. Tercüme faaliyetlerinin ana merkezi İspanya ve İtalya'dır.

Daha sonra 13.yüzyıldan itibaren son devir gelir. Bu Batı'nın değer verdiği her eserin Latinceye pratik olarak tercüme edildiği, Müslümanların neredeyse her daldaki çalışmalarının sürekli olarak yeniden üretildiği devredir. Bu devirde 12.yüzyılın en önemli okullarından biri Toledo tercüme okuludur. Bilgiyi araştıran Avrupalı akademisyenler için; Toledo, Avrupa'daki Rönesansı başlatan şehirdir. O dönemde Toledo'da bulunan Müslümanlar ve Araplaşmış Hıristiyan diyebileceğimiz Mozarablar ile Avrupalı akademisyenlerle birlikte çalışarak klasik bilimin (Grekoromen) ve Arap-İslâm biliminin geldiği son noktaları Latinceye çevirerek güncel bilgiyi Avrupa'ya yaymışlardır (Deresköy, 2013: 147).

XII. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da ilk Doğu araştırmaları okulunu açan Toledolu Raymond (ö. 1151) adında bir piskopostu. O, Hıristiyanların, Müslümanların bilimsel eserlerinden faydalanması için çabalamıştır; öyle ki değişik ülkelerden bilim adamlarını toplamış, onları iyi derecede Arapça öğrenmeleri ve Arapça eserleri tercüme etmeleri için teşvik etmiştir. Bu seçkin bilim adamlarından biri, Kuran-ı Kerim'i ilk kez Latince'ye tercüme etmeye çalışan Robert Anglicus'dır. O Kur'an'ın ciddi bir Latince tercümesini yapmıştır (Runciman, 200: 254).

Bu devirde, Arapçadan Latinceye tercüme edilen bilimsel ve felsefi çalışmaların toplamının hatırı sayılır ölçekte olduğundan kuşku yoktur. El-Kindî, Fârâbi, İbn Sina, Gazzali, Râzi gibi birçok büyük Müslüman bilim adamı ve filozofun çalışmaları tercüme edilmiş ve bu ilim adamları Latin dünyasında, Latinize edilmiş isimler altında meşhur olmuşlardır (Bakar, 2012: 151).

A. İslâm Medeniyetinin Batıyı Etkileme Yolları

İslâm'ın sekizinci yüzyıldan itibaren Endülüs ve Sicilya'ya yerleşmesi, ilaveten Avrupalıların Haçlı seferleri sırasında doğu Akdeniz sahillerinde görünmeleri taraflar arasında bir kültür alış-verişine imkân sağladı.(Kurt, 2008: 37-38). Bununla birlikte Müslümanlar ile Avrupa Hıristiyanları arasındaki ilişki yalnız bir kutsal savaş ve cihat ilişkisi değildir. Akdeniz boyunca ticarete vardı ve zamanla bunun dengesi değişmiştir. 11 ve 12.yüzyıllardan

başlayarak İtalyan limanları ticaretlerini genişlettiler, 15. İle 16.yüzyıllarda Kuzey Avrupa limanlarından kalkan gemiler Akdeniz ve Hint Okyanusu'nda görülmeye başladılar. Bu süreçte bir düşünce alışverişi de söz konusuydu. Burada esas olarak, İslâm topraklarındaki Arapça yapıtlar Latinceye çevrildi ve 17.yüzyıla dek Avrupa okullarında bu yapıtlardan yararlanıldı (Hourani, 1994: 15-16).

Batı Avrupa ise ancak XI. yüzyılın sonlarında İslâm kültürü ile yakın ilişkiler kurabildi. Bu zamana kadar, yani XI. yüzyılın sonlarına kadar Batılılar İslâm'dan korkuyorlardı. Onlar Müslümanların siyasi kudreti karşısında müteyakkız idiler. İslâm medeniyetine şüphe ile yaklaşıyorlardı. Fakat çok geçmeden Müslümanlarla Avrupalılar arasında-yavaş yavaş yakınlaşma başladı.(Runciman, 2000: 253). Bu yakınlaşma ve temas yollarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Tercüme Yoluyla

Miladi 12.yüzyılda Avrupa Ortaçağı yaşarken, kültüre ve bilime önem verilmezken İslâm dünyası bilim ve kültür alanında kayda değer ilerlemeler kaydetmişti. Avrupa'nın kalkınmasıyla İslâm medeniyetine ait eserlerin Arapçadan Latinceye tercüme edilmesi aynı döneme denk gelmektedir. Bu dönemin en ünlü mütercimlerinden birisi Gerardus Cremonensis'tir. (1114-1187). O, İtalya'dan Toledo'ya gelip Arapçayı öğrenmiş ve 70'e yakın eseri Latinceye tercüme etmiştir (Runciman, 2000: 254). 13.yüzyılda Arapçadan Latinceye yapılan tercümelerin sayısında özellikle Castilla kralı 10.Alfonso (1251-1284) zamanında ciddi bir artış meydana gelmiştir.

2. Endülüs Yoluyla

Endülüs, İslâm medeniyetinin Avrupa'ya intikalinde rol alan en önemli köprülerden biridir. Sekiz asır boyunca Müslümanlar, Endülüs'ü yönetmişlerdir. Endülüs'ün önemli bilim merkezleri arasında Kurtuba, Toledo ve Granada'yı sayabiliriz. Avrupa'nın birçok yerinden öğrenciler Arapça yazılan ve Latince'ye tercüme edilen eserleri öğrenmek amacıyla Toledo okuluna gelirlerdi. Bu okul adeta İslâm medeniyetine açılan pencere gibiydi.

Öte yandan Doğu dünyasında Bağdat'ta kurulmuş olan "Beytül Hikme" okulunun bir benzeri İspanya'da "Toledo" olmuştur. Toledo, Hıristiyan ve İslâm kültürünün kesiştiği bir yer olup, sosyal ve fen bilimlerinin okutulduğu bir kentti. Çeviri etkinliklerinin fazla olduğu bir kültür ve çeviri merkezi olarak bilinmekteydi. Bu dönemde, Toledo kütüphanesinde 200.000,

Kurtuba’da ise 400.000 eserin bulunduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Rahip Raimund von Toledo, birçok çevirmeni Toledo’ya getirmiş ve yoğun çeviri çalışmalarını sürdürmüştür. Yüze yakın Doğu eserini önce Latinceye sonra da halk dillerine çevirmiştir. Bu çalışmalar Avrupa’da ilginin Doğu’ya yönelmesinde son derece etkili olmuştur. Herder, ”Avrupa, kültürünün oluşumunda Endülüs kültürüne çok şeyler borçludur” tespitini yapmıştır (Okuyan, 2011: 102). Ayrıca bu dönemde Doğu İslam dünyasından ilmi eserleri Avrupa ve Endülüs’ün bütün kentlerine taşıyan tüccarları da unutmamamız gerekir.

Kuzey bölgelerinin dışında pek az yağmurun düştüğü İspanya’ya Müslümanlar gelişmiş bir sulama tekniği getirdiler. Sulama tekniği ile ilgili Arapça’dan İspanyolcaya geçen birçok kelime bunun kanıtıdır. İspanyalı Müslümanlar; ziraattan madencilğe, mensucattan kuyumculuğa, fildişi oymacılığından inşaat tekniğine, musikiden giyime kadar birçok alanda yerli halka göre çok ileri durumdaydılar. (Kurt, 2008: 37-38; Watt, 1986: 25-34).

Klasik tarih anlayışına göre, Rönesans ve Bilim Devrimi’nin temelindeki felsefe Greko-Romen uygarlığına bağlanmaktadır. Hâlbuki klasik kaynaklarda yazılı olan ve Rönesans’a hayat verdiği ileri sürülen tüm faktörlerin, gerçekte şimdiki İspanya’da, o dönemlerde yaşamış olan Müslüman Endülüs uygarlığının etkisiyle ortaya çıktığı görülmektedir. Birçok yazar, o dönem İberya’sındaki bilim düzeyinin resmi tarihte göz ardı edilmesine itiraz etmektedir. “Rönesans” ve “Bilim Devrimi” aslında Doğu’dan gelen ışığın Avrupa’ya yansması olan Endülüs’ün eseridir. Latin Avrupa’da yaşanan bu bilim düşüncesindeki değişiminin adı Rönesans değil, Reendülüsans olmalıdır. (Deresköy, 2013: 144).

Fransız Fizikçisi Pierro Curin Endülüs İslâm Medeniyeti’nin bilime yaptığı katkılara dair bir değerlendirmesinde şöyle diyor: “Endülüs’ten bize 24 kitap kaldı, bu sayede uzaya gittik. İslâm kütüphanelerini yakıp yıkmasaydık, şimdi galaksilerde şehirler kurup yaşıyor olacaktık.”

Bilim tarihine gerçek hüviyeti kazandırılmak isteniyorsa, 711 yılı ile birlikte Müslümanların İberya yarımadasına yerleşmesinden, 1492’de Granada’nın Katolik Krallar tarafından alınmasına kadar yaklaşık sekiz yüzyıl süren Endülüs Emevi Devletleri ve sonrasındaki İberya yarımadası tarafsızca incelenmek zorundadır (Deresköy, 2013: 148).

3. Güney İtalya ve Sicilya Yoluyla

Kültür alışverişinin tüm canlılığıyla yaşandığı ikinci merkez Sicilya'ydı. Sicilya'nın bu özelliği, H.484 yılında Normanların adayı ele geçirmesinden sonra öne çıkmıştır. Bilindiği üzere ada H. 212 yılında Ağlebiler tarafından fethedilmiştir. (Bedevi, 2002: 11-12).

Sicilya'yı fetheden Müslümanlar, kurak toprakları sulanır hale getirmiş, memleketlerinden getirdikleri hurma, portakal ve muz ağaçlarıyla, fıstık, pamuk ve şeker kamışı üretimi ile Sicilya'daki tarımsal hayatı canlandırmışlardır. Sicilya'yı saraylar ve camilerle süslemişlerdir. Coğrafyacı İbn-i Havkel, 970 yılında sadece Palermo'da 300 cami saydığını söyler. (Hunke, 2014: 301). Normanlar, o zamana kadar görmedikleri bir mimari ile tanıştılar ve bu mimarinin ustaları olan Müslümanlarla yakın ilişki içine girdiler. Adeta burada yaşayan Müslümanların öğrencisi oldular.

Normanlar, diğer Avrupa milletlerinden farklı olarak, İslâm'a tolerans ve nezaket gösterdiler. Kültürel anlamda Müslümanları taklit etmeye başladılar. Asil sınıfına ait kişiler Müslümanların giyim tarzını taklit ediyor, kadınlar Müslüman kadınlar gibi örtünüyor, moda olarak İslâmi tarzı benimsiyorlardı. Norman kralı (Ruggero II) saray hayatında neredeyse tamamen Fatımi saray düzenini taklit ediyordu (Bedevi, 2002: 11-12; Karlığa, 2004: 240).

Norman kralı (II.Ruggero) devlet idaresinde bir çok Müslüman'a görev vermiş, ülkesinin sınırlarını koruyabilmek için Müslüman askerlerden bir ordu kurmuştu. Roger, Batının en zengin hükümdarı olmasını Müslümanlara borçludur. O hem devlet yönetimi hem de teknolojiye İslâm'ın bilgi zenginliğinden faydalanmıştır.

Sicilya kralı II. Roger, ölümünden önce, devrin en değerli coğrafyacısı Ebu Abdullah Muhammed İdrisi'yi davet ederek, ondan Dünya haritasını çizmesini istemiştir. İdrisi, 15 yıl süren çalışması sonucu yaptığı haritaları Palermo'ya getirdi. Yazar bu eserde dünyayı yedi iklim bölgesine, her iklim bölgesini de on bölüme ayırıyordu. Bu yedi bölümden her biri etraflı bir harita ile resimlenmişti. Bu haritalar ortaçağ haritacılığının zirvesi oldu. Doğruluk ve genişlik bakımından eşsizdirler. (Durant, :240).

4. Haçlı Seferleri Yoluyla

Haçlı seferleri Avrupa için, Doğu İslâm dünyasını tanıma açısından büyük bir fırsat oluşturdu. Avrupalılar, iki yüzyıl boyunca İslâm dünyasından bilgi ve medeniyet dâhil her alanda istifade ettiler, birçok Arapça kitap

aldılar. Bunun sonucunda Avrupa’da araştırma ruhu yeniden canlandı. Kadim bilimleri yenden tanıma imkânı buldular. Müslümanlar ile savaşırken bu alanda birçok teknik öğrendiler. Dolayısıyla Batı, haclı seferleri vesilesiyle İslâm medeniyetinden ilmî, iktisâdî, sosyal ve siyasî alanlara ilaveten fen ve edebiyat dâhil bütün alanlarda istifade etme imkânı buldu.

Müslümanların, Batı bilimsel düşüncesinin oluşumunda oynadıkları rol yaklaşık bütün bilim dallarında açıkça görülmektedir. Ancak biz burada Tıp, astronomi ve felsefe alanında İslâm biliminin Batı’ya olan etkilerini ele almakla yetineceğiz. Şöyle ki:

A. İslâm Tıbbı

İslâm medeniyetinin en çok geliştirdiği ilim dallarından birisi tıp ilmidir. Tıbbın İslâm medeniyetinde büyük bir gelişme göstermesi İslâm’ın temizliğe, sağlığa ve insan yaşamına verdiği önemden kaynaklanmaktadır.

Batı, tıp alanındaki bilgileri edinirken yaklaşık dört asır boyunca Müslümanların kaynaklarına mahkûm yaşamıştır. Müslümanlar, Antik Grek tıbbından yaptıkları çeviriler dışında birçok tıbbî keşfe de imza atmışlardır.

Ebû Bekir er-Râzî (ö. 313/925), X. yüzyılda yaşamış Müslüman bir filozoftur. Tıp bilimine çeşitli katkılar sağlamış ve bu alanda birçok eserler yazmış olan Râzî’nin eserlerinin çoğu, başta Latince olmak üzere Grekçe, İngilizce, Almanca, Fransızca gibi çeşitli Batı dillerine çevrilerek XVIII. yüzyıla kadar Avrupa’daki üniversitelerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Tıp sahasındaki otoritesinden dolayı tartışmasız bir şekilde İslâm dünyasının en büyük hekimlerinden biri kabul edilen filozof, Arapların Galen’i diye isimlendirilmiştir. Râzî, Platon’dan hareketle tıp bilimini, fizikî ve fizyolojik hastalıkları konu edinen bedenî tıp (et-tıbbu’l-cesedanî) ve ahlâki hastalıkları konu edinen ruhî tıp (et-tıbbu’r-rûhânî) olmak üzere iki kısma ayırmış, beden sağlığı ile ruh sağlığı arasında ilişki kurmuştur. Ona göre beden mizacı, ruh ve nefsin ahlâkına bağlı olduğu için ruhun çektiği elemeler, bedende ortaya çıka-cak olan fizyolojik belirtilerle anlaşılıp açıklanabilir. Bu ilişkiden dolayı bir tabibin, hem beden hem de ruh tabibi olması gerekir. Böylece Râzî, İslâm düşüncesine, sonraki dönemde etkili olan, “tıbbu’r-rûhânî” kavramını kazandırmıştır (Kahraman, 2011: 78).

Günümüzden altı asır önce Paris Tıp Fakültesindeki kütüphanede yalnızca Er-Râzî ’nin 30 ciltlik “El-Havi” adlı eserinin bir cildi bulunmaktaydı. Batı’da, er-Râzî’nin kızamık ve çiçek hastalığına dair yazdığı eseri ise 1499-1866 yılları arasında kırk defadan fazla basılmıştır. Bu gün hâlâ Paris Tıp

Fakültesinin St. Cermen bulvarının yanındaki büyük salonda er-Râzi ve İbni Sina'nın resimleri bulunmaktadır. Er-Râzi, o zamana kadar kendisini ilgilendiren bütün tıbbi eserleri okumuş, Yunan, Helen, Hint, Suriye ve İslâm literatüründe olan bütün doğru kaynakların özetini çıkarmış, bunlara kendi görüş ve tecrübelerini de ekleyerek El-Havi adıyla bilinen tıp ansiklopedisini telif etmiştir (Hunke, 1972: 166-167).

Yine İbni Sina, İslâm âleminin yetiştirdiği ünlü bir hekimdir. İbni Sina'nın Grek ve Arap tedavi metotlarını bir araya getirmiş olduğu "el-Kanun Fi't-Tıb" adlı eseri meşhurdur. Batı'da 16.yüzyıl sonlarına kadar muhtelif defalar baskısı yapılan bu eser, 13.yüzyıldan itibaren değişik tarihlerde Arapçadan Latinceye tercüme edilmiştir. Doğuda ise 19.yüzyıla kadar tıp okullarında el kitabı olarak kullanılmıştır. Bu da bize onun tıp dünyasında ne kadar etkili olduğunu göstermektedir (Sina, 2014: XX).

İbni Sina, enfeksiyoner beyin iltihabını, diğer akut enfeksiyonlardan ayırdı. Yüz felcinin merkezini ve bölgesel sebeplerini belirtti. İbni Sina; ilaçla tedavi araçlarının, ruhi tedavi araçlarıyla desteklenmesi gerektiğini, bunların, bedeninin fiziksel gücünü tamamlayacağını belirtmektedir.

İbn Sina'nın yorumcularından İbnü'n Nefis (öl. 1288), Harvey'den dört yüz yıl ve Michel Servet'den üç yüz yıl önce küçük kan dolaşımını bulmuştu. Öğrencilerinden biri olan İbn el-Kuff, üç yüz yıl sonra 1660'ta Malpighi'nin mikroskopla gördüğü kılcal damarların, tanımını o çağda yapmıştı. (Garaudy, 1983: 120-121).

Oysa Orta Çağ'da kendi hekimlerine güvenemeyen haçlı hükümdarları, kendilerini Müslüman doktorlara teslim ediyorlardı. Çünkü Avrupa'nın ilkel tedavi yöntemleri, Müslümanların modern tıp anlayışından tamamen uzak ve tehlikeliydi. Avrupalı doktorlar çoğu zaman hastaya ölümü gösterip sıtmaya razı ediyorlardı. Ancak yine sıtma hastalığından öldürüyorlardı. Hastalığın sebeplerini dahi bilmeden ve bilmek için bir çaba sarf etmeden, kendi hayal güçlerine dayalı açıklamalar yaparak, hastalara akıl almayacak derecede korkunç eziyetlerle öldürüyorlardı. Yani Avrupa'da hasta olmanın diğer adı ölümdü.

Bunlara dair birçok örnek vardır. Ancak içlerinden bir tanesi o döneme ait mukayesenin en canlı örneklerinden birini teşkil eder.

Emir Usamet İbni Munkiz'in anlattığı bir olay gerçektende çok çarpıcıdır. Bu çarpıcı olay şöyledir:

Müslüman tıp adamı Sabit, Fransız garnizonundan dönmüş bulunuyordu. Hastaları nasıl bu kadar çabuk bir şekilde tedavi ettiğini kendisine hayretle sorduk. Doktorumuzda şöyle cevapladı: “Bana bacağına çıban bulunan bir şövalye ile sıtmadan fazlaca zayıflamış bir kadın getirdiler. Şövalyenin ayağına yakı sardım. Çıban patladı; tehlikesiz bir seyir takip etmeğe başladı. Kadını diyeteye tabi tuttum. Vücut durumunu bitkisel gıdalar vermek suretiyle iyileştirdim. Bu sırada oraya gelen bir Fransız doktoru, hastalara dönerek beni gösterip: Bu sizi tedavi etmeyi bilmiyor, dedi. Şövalyeye tek ayakla yaşamayı mı yoksa ölmeyi mi tercih edeceğini sordu. Şövalye de, bir ayakla, şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine Fransız doktor, kendisine kuvvetli bir şövalye ile keskin bir balta getirilmesini emretti. Şövalye elinde balta ile göründü. Henüz oradan ayrılmamıştım. Doktor, hastanın bacağına, odun yarmağa mahsus bir kütüğün üzerine koydu. Bir balta darbesi ile bacağı kesmesini şövalyeye emretti. Şövalye gözlerimin önünde hastanın bacağına bir balta darbesi indirdi. Ancak bacak ayrılmadı. Şövalye, ikinci defa baltayı, hasta şövalyenin bacağına vurdu. Bacağının ilikleri dışarıya fırlayan felaketzede, hemen oracıkta öldü. Doktor, onu takiben kadını muayene etti: Bu kadının başında bir şeytan var. Saçlarını kesin, dedi. Kadının saçları kesildi. Hemşirelerin yemeğinden sarımsak ve hardal yedirdi. Böylece ateşi tekrar yükseldi. Doktor: Kadının kafasına şeytan girmiştir, diyerek bu sözlerle birlikte usturayı yakalayıp, kadının başının derisini haça benzer bir şekilde kesti. Kafatasını örten kısım tamamen açılıncaya kadar derisini ortadan çekip sıyırdı ve kafasını sadece tuz ile ovdu. Kadın aynı anda öldü. Yapılacak hizmetin bulunup bulunmayacağını oradakilere sordum. Hayır diye cevap verdiler. Böylece benim için o zamana kadar meçhul bulunan, onların harikulade tıbbını öğrenmiş olarak oradan ayrıldım.” (Hunke, 1972: 144).

Yine 12. asırda Avrupa’da bulunan hastaneler de sağlık açısından son derece korkunçtu. Bunun en iyi örneği Paris de bulunan Hotel Dieu Hastanesi’dir. Bu Avrupa’nın en iyi hastanesinin zemininde samanlar kat kat istif edilmiş, itiş kakış gezinen hastalar, çocuklar, ihtiyarlar, kadınlarla erkekler bir arada karışmış durumdaydı. Hafif hastalarla ağır hastalar ayrılmamıştı. Ölen birisinin cesedi günler sonra hastaneden çıkarılıyordu. Odalar çok ağır bir şekilde kokuyor, hemşireler ve hasta bakıcılar, odalara ağızlarına sirkeli bezle girebiliyorlardı. Oysa İslâm’da tıbbi bakış, tıpta uygulama ve hastanelerdeki manzaralar bunun tam zıddıydı. İslâm şehirlerinde modern hastanelerde en uygun tedavi yöntemleri uygulanıyor, hijyenik ortamlarda hastalara bakılıyor ve iyileşmesi için her türlü teknolojik imkanlar kullanılıyordu.

Ayrıca İslâm şehirlerinde bir hastane kurulmadan önce, sağlık için şehrin en uygun ve en sağlıklı yeri seçiliyordu (Hunke, 1972: 152-153).

Orta çağın Avrupa'sını, en çok çaresiz bırakan şeylerden birisi de, hiç şüphesiz salgın hastalıklardı. Bu salgın hastalıklardan en yaygın olanlardan birisi cüzam, bir diğeri ise vebaydı. İslâm dünyası bu hastalıkların sebeplerini tamamen bilimsel yöntemlerle inceleyip çözümler üretirken, Avrupa'da ise bu hastalıkların çoğu, zamanın sapkınlıklarından dolayı insanları cezalandırmak için Tanrı tarafından gönderildiğine inanılırdı. İslâm dünyası cüzamı salgın bir hastalık olarak ele almış cüzama karşı çok başarılı bir mücadele vermiştir. Büyük İslâm Hekimlerinden İbni Cessar, cüzamın sebebi ve tedavisine ait bir eser yazmıştır. Müslümanlar, cüzamlıları ayrı hastanelere gönderir, onları insan ve hasta olarak tedavi ederlerdi. Batı ise cüzamlıları toplumdan dışlamış, onları bazen kimsenin uğramayacağı bir adaya bazen de bir hücreye hapsetmişlerdir (Hunke, 1972: 195).

Bir diğerk salgın hastalık olan veba 14. asrın Avrupa'sında çok büyük yaralar bırakmıştı. Ancak bu hastalığın sebepleri hiçbir mantıklı gerekçeyle açıklanmıyor ve çözüm üretilemiyordu. 1348 yılında meydana gelen veba salgınının raporunu hazırlayan bir profesör vebanın yayılmasının sebebini hastanın bakışlarına bağlıyor, hastayı tedavi etmeden önce hastanın gözlerini bağlatıyordu. İsviçre ve Fransa'da vebanın sebebi Yahudilere bağlanmış ve akıl almaz bir şekilde Yahudiler yakılarak öldürülmüştü. Bir başka Avrupalı vebayı, gök cisimlerinin konumuna ve Tanrı'nın gazabına bağlıyordu.

Buna mukabil Müslümanlar, vebanın temas yoluyla bulaştığını belirtmektedirler. Bu konuda İbni Hatib, kaleme aldığı çalışmasında, hastalığı epidemiyeye, hastaya veya hastanın eşyalarıyla gerçekleştirilen temasa bağlamıştır.

Avrupa'da, veba hastalığından etkili bir şekilde korunmanın yollarını ilk kavrayanlar, Müslümanlarla ticari ilişkilerini devam ettiren Venediklilerdir. Venedikliler, Doğu ile temasları sonucu öğrendiklerini bir araya getirdiler. İslâm örneğine uygun şekilde kurdukları sağlık servislerine Müslüman doktorlar getirdiler. Müslümanların dağarcığında bulunan geniş tecrübeler Batının hizmetine geçmeye başladı (Hunke, 1972: 195-196).

B. Astronomi

Astronomiyeye olan ilgi, hicretin 2. yüzyılından itibaren İslâm kültürünün vazgeçilmez özelliklerinden biri olmuştur. Teorik astronomi konusunda çalışan bilim adamları ile bu alanda yazılan risalelerin sayılarını ifade eden

rakamlar, bu alanı keşfetmeye başlayan bir araştırmacıyı ilk etapta etkileyen verilerdir (Morelon, 2006: 15).

Müslümanlar, tıp biliminde olduğu gibi astronomi biliminde de büyük rol oynamışlardır. Özellikle de uzay gözlemlerinde birçok yeniliğe imza atmışlardır (Bedevi, 2002: 20-21). İslâm astronomi bilginleri bu ilme sarılırken, Kur’ân-ı Kerim’de: “Gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun yaratmıştır. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor, gündüzü de gecenin üzerine örtüyor. Güneşi ve ayı da koyduğu kanunlara boyun eğdirmiştir. Bunların her biri belli bir zamana kadar akıp gitmektedir. İyi bilin ki O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.” (Zümer,2) ayetini araştırmaları için ilke olarak alıyorlardı. Yani astronominin konusu olan gök cisimlerinin hareketleri her Müslüman için Allah’ın mutlak kudretine ve eserlerinin mükemmeliyetine delil teşkil ediyordu.

En büyük İslâm astronomlarından biri olan el-Battani (877-919) : “Yıldızlar ilmi, her insanın, eşyanın kanunlarını öğrenmeye çalışması gibi dinin de kanun ve nizamlarını bilmek ihtiyacından doğmuştur. İnsanlık yıldızlar ilmi sayesinde Allah’ın birliğini ispata; O’nun emsalsiz büyüklüğünü, yüce hikmetini, muazzam kudretini ve eserinin mükemmeliyetini idrake muvafak olur.” Der (Hunke, 1972: 93).

Ayrıca Müslümanlar, zamanın tayini konusunda pratik astronomiden faydalanıyorlardı. Çünkü İslâm’da ibadet, zamanın kontrolü ile ilgilidir. Namaz saatleri, Ramazan ayının başlangıcı ve bitişi, imsak ve iftar zamanları Güneşin ve Ayın konumuna göre belirlenmektedir. Güneş ve Ay tutulmalarının zamanını da gözlemek zorundaydılar. Ayrıca Kible, kutup yıldızı ile tespit ediliyordu. Bütün bunlardan dolayı, İslâm astronomi bilginleri yeni gelen her bilgiyi kapıyorlar, yöneticiler ise şehrin en uygun yerine astronomi rasathaneleri kuruyorlar, buralara devrin en yetenekli ve bilgili bilim adamlarını tayin ediyorlardı (Hunke, 1972: 108).

Bu rasathanelerden en meşhurlarını; el-Me’mun Bağdat ve Şam’da, Fatımi Halifesi el-Aziz ve el-Hâkim Kahire’de, Sultan Adudüddavle Bağdat’taki sarayının bahçesinde, Selçuklulardan Melikşah İran Nişapur’da, Uluğ Bey Semerkant’da inşa ettirdiler (Hunke, 1972: 109).

İslâm astronomisi el-Mansur, Harun Reşid ve özellikle el-Me’mun devrinde çok ileri noktalara ulaşmış ve halifelerin sarayları asırlar boyunca dünyaya rehberlik eden bir astronomi merkezi haline gelmiştir. El-Me’mun, Bağdat’ta inşa ettiği rasathaneyi Yahya b. Ebu Mansur’un idaresine bırakmış, Yahya ise burada gezegenlerin hareketlerini sistematik bir şekilde incelemiştir. Burada

çalışan astronomların titiz çalışmaları sonucunda, Batlamyusun, astronomi cetvellerinde önemli değişiklikler yapmışlar ve bu cetvelleri 'Me'mun Cetveleri' olarak işlemişlerdir. Halife Me'mun döneminin en önemli bilim adamlarından Musa Bin Şakir'in üç oğullarından biri olan Muhammed İbni Musa, Yahya'nın talebelerinden biriydi. Musa, bir gurup astronomla yeryüzünün ölçülmesi işlemine katıldı. Bu araştırmacılar Musul'un batısında Sincar Ovasında, aynı noktadan kuzeye yürüyen bir gurup, Kutup Yıldızını yükselirken, diğer gurup ise onu batarken görünceye kadar güneye ilerlediler. Böylece her iki rasat gurubunun mesafesinden, meridyen dairesinin bir derecesini şaşılacak bir doğrulukta hesapladılar (Hunke, 1972: 99).

Daha sonra Musa'nın oğulları Muhammed, Ahmed ve Hasan kendi hesap modellerini yaptılar. Bu hesap metotları sayesinde Batlamyus dâhil bütün astronomları gölgede bıraktılar. Kendilerinden yüz elli yıl sonra yetmişen el-Biruni bu hususta şöyle demektedir:

“Görülüyor ki, her şeyden önce Musa'nın Oğullarının yaptıkları rasatları kabul etmek ve onlara uymak zorundayız. Çünkü onlar bütün gayretlerini gerçeğe varmak için harcadılar. Müşahedelerinin doğruluğunu gözleriyle bizzat gören daha sonraki âlimler, astronomi metotlarına vakıf ve bunları ustalıklı uygulamada, kendi devirlerinde onların biricik, emsalsiz astronomlar olduklarını doğrularlar.”(Hunke, 1972: 99).

Biruni aynı zamanda küresel trigonometriyi bir bilim dalı olarak kuran kişidir. Boylam derecesini ölçmek zor bir şeydir. Yunanlılar sadece ay tutulmasına göre bu ölçümü yapıyorlardı ve ölçümleri 10 dereceye kadar hatalı sonuçlar veriyordu. Sonra 10 ve 11. yüzyıllardan itibaren Müslümanlar buna yeni metotlar getirdiler. Bu metotlardan bir tanesini getiren de Biruni'dir. Ne yaptı Biruni? İşe Gazne'den başladı. Evvela 2.5m çapında yarım bir yer küresi yaptı. Bulduğu neticeleri üzerine kaydediyordu. Önce Gazne'nin enlem boylam derecelerini ölçüyor, o küreyi ve malzemelerini develere yükleyerek öbür şehre gidiyordu. Giderken yolu arşın arşın ölçüyordu. Gittiği şehrin de enlem derecelerini ölçüyor ve orada bir küresel üçgen oluşturuyordu. Böylece neredeyse 5 bin km'lik yolu katırla ve belki de deveyle giderek ölçüm ve gözlem yapıyordu. İki yıl sonra 60 yerin boylam derecelerini bize bıraktı (Sezgin, 2010: 83).

Bu meyanda zikredilmesi gereken en önemli isimlerden biri de büyük matematikçi ve astronom Nasir'üd-din et-Tusi'dir. Tûsî, Moğol istilasının meydana geldiği dönemde yaşamıştır. Moğol saldırıları nedeniyle ilim merkezlerinden uzaklaşan ve kendi köşelerine çekilen âlimleri bir merkezde

topladı. Hülâgu'yu astronomi gözlemleri için bir rasathanenin yapılması gereği konusunda ikna etti ve ondan ihtiyacı olan maddi desteği aldı (Demirkol, 2010: 40).

Tûsî'nin gayretleriyle Merağa'da döneminin en muhteşem rasathanesi kuruldu. Rasathanenin 15 yıl süren inşası tam olarak Tûsî'nin vefat ettiği 1274 yılında bitmiş olsa da buradaki ilmî faaliyetler çok önceden başlamıştı. Tûsî'nin davetiyle, aynı zamanda bir üniversite hüviyeti taşıyan Merağa Rasathanesi'ne gelen bilim adamları ve filozoflar burada yoğun bir araştırma, gözlem ve telif faaliyeti içine girdiler. Merağa Rasathanesi'nde kullanılan astronomi aletlerinin birçoğu bizzat Tûsî tarafından icat edilmiştir (Demirkol, 2010: 41).

Yine Nasir'üd-din et-Tusi, on iki yılda gezegenlerin seyrini gösteren "İlhan-i Cetvelleri"ni hazırladı. Bu o dönem için imkânsız bir şeydi. Çünkü güneş sistemindeki Satürn, güneş çevresindeki devrini ancak 30 yılda tamamlıyordu (Hunke, 1972: 110).

Özetle, İslâm medeniyetinde Astronomi alanında yapılan çalışmaların çok ciddi sonuçları olmuştur. Bu değişiklikler Yunan gökbiliminin olgusal ve gözlemsel hatalarını göstermekle kalmamış aynı zamanda inandırıcı bir şekilde bu gökbilimin kozmoloji varsayımları ile olan tutarsızlıklarını gözler önüne sermiştir. Daha sonraki yüzyıllarda İslâm gökbilimi kuramsal olgunluğa erişmiş ve sonucunda her ciddi gökbilimci, Yunan gök bilimini yeniden yapılandırmak için çaba göstermiş bu geleneğin daha tutarlı bir kozmolojik resmini çizebilmek için yeni matematik modeller oluşturmayı denemiştir (Sliba, 2008: 226).

C. Felsefe

İngilizlerin Ortaçağlardaki en büyük ilim adamlarından biri olan Oxfordlu Roger Bacon (ö.1292) bir eserinde, felsefenin Arap yazarlarından öğrenilmesi gerektiğini ve hiç kimsenin Doğu dillerini öğrenmeksizin bu işe kalkışmaması gerektiğini yazmıştır. Bacon bu düşüncesinde yalnız değildi. Örnek olarak onun çağdaşı ve yurttaşı Salisbury John'da, bilim adamlarının Müslüman filozoflara çok şey borçlu olduğunu, okuyucularına sürekli hatırlatmıştır. Batı düşüncesi Arapça'dan tercüme edilen felsefi eserler ve bu eserler için Müslüman düşünürlerinin yazdıkları şerhler ile daha da zenginleşti. Hatta bu fikir o derece ileri götürüldü ki birçok Batılı bilim adamı İbn Sina ve İbn Rüşd'ün ortaya attığı teorileri Arsito'ya atfediyorlardı. Ancak Batılılar, İslâm tefekkürünün ne derece tesiri altında kaldıklarını ve bunun

büyük bir kısmının Hıristiyan Batı düşüncesine ne şekilde geçtiğini, Antik Yunan'ın felsefi eserlerini orijinallerinden okumaya başladıkları vakit görebildiler (Runciman, 2000: 260).

Ortaçağın en büyük kelimcisi ve filozofu olan Thomas Aquinas (ö. 1274), Aristo felsefesini İslâm filozoflarının felsefesinden uzaklaştırmaya ve özgülleştirmeye; Eflatun'u doğru okuyarak elde edilen şeyleri kendi felsefi sistemine eklemeye çalışmıştır. O, hem araştırma metodunda ve hem de teorilerinde sürekli biçimde Müslümanlardan etkilendiğini göstermiştir. O, özellikle iman ve aklın etkileşimi konusundaki teorisinin İbn Rüşd'den almıştır.(Runciman, 2000: 260).

Avrupa, 12. ve 13. yüzyıllarda Müslümanlar vasıtasıyla Aristo'nun eserlerini, Proclus ve Plotinus'un felsefesinden bazı detayları ve Eflatun felsefesinin ana hatlarını tanımıştır. Avrupa düşüncesi üzerinde daha büyük etkiye sahip olanlar ise hiç kuşkusuz Müslüman filozofların zihinsel üretimleridir. Bu eserlerin birçoğu Latinceye ve diğer Batı dillerine tercüme edilmiştir. Fârâbi ve İbni Sina'dan sonra gelen İbni Rüşd, Avrupalılar tarafından İspanya'da yetişen en büyük İslâm filozoflarından biri olarak bilinir (Okuyan, 2006: 106).

İbn Rüşd gibi filozofların, Latin Batı'daki teolojik doktrinler üzerinde güçlü etkileri olmuştur. Bu nedenle İbn Rüşd'ün Endülüs'te desteklediği klasik rasyonalizmin ve İbn Rüşdçülüğün gerçek mirasçıları Avrupa'nın Hıristiyanlarıdır. Sonradan gelen bu Avrupalı akademisyenler büyük bir iştahla Endülüs'ten nakledilen tercüme okumuşlardır. Bu tercümelemlerin entelektüel düşüncelerine olan katkılarından dolayı Avrupa, kültürel ve bilimsel anlamda Müslüman düşünörlere çok şey borçludur.²

O dönemde Endülüs'ü de aydınlatan bu bilim ışığı, Büyük Doğudan gelmekteydi. Türkmenistan'da doğan Fârâbi (870-950) Aristo'dan sonra İslâm kaynaklarında "İkinci Muallim" adını alacak kadar tanınmıştır. Şam ve Bağdat şehirleri uygarlığa yön vermeye başlamış, Bağdat'ta "Hikmet Evi" kurulmuştur.

Filozof ve doktor olarak "Kitabü's-Sifa ile el-Kanun fi't-Tıb" adlı meşhur eserlerin yazarı olan İbn Sina, Roger Bacon'a (1220-1294) göre Filozofların Başkanı ve Prensi'dir. İbn Sina 12.yüzyılın Avrupa'sının maruz kaldığı ilk büyük kültürel şoka neden olmuştur. Batı'daki 13. ve 14.yüzyıllarının teolojisi ve felsefesi, o olmadan düşünölemezdi. İbn Sina'nın 1037'de ölümüyle

2 Bu konu için bkz. Charles E. Butterworth- Blake Andree Kessel, *İslam Felsefesinin Avrupa'ya Girişi*, çev. Ömer Mahir Alper- Ayşe Meral, İstanbul-2001

Doğu'da felsefenin söndüğü anda, Bağdat'ın yerine Kurtuba şehrinin geçtiği bilinir. Kurtuba'da doğan İbn Rüşd, (1126-1198) Aristo üzerine yazdığı notları, "Faslü'l Makal" ve "Tehafatü't Tehafüt" adlı eserleriyle Avrupa'da kendisine en çok itibar edilen filozof haline gelmiş; kitapları Paris, Oxford ve Avrupa'nın diğer akademilerinde 16. yüzyıl sonlarına kadar temel kitap olarak okutulmuştur. Ortaçağ Avrupa'sında Yorumcu olarak tanınmıştır. Averroism, Batı Avrupa'da modern laik düşüncenin gelişimini sağlamış ve bazı bilim adamlarınca seküler düşüncenin babası olarak sayılmıştır (Dereköy, 2013: 150).

Albertus Magnus (1256) ve Thomas Aquinas (1125-1274), İbn Rüşd doktrinine karşı tezler ileri sürece kadar konulara hâkimdir. İspanya'nın Müslüman filozofu İbni Rüşd'ün Aristo'dan esinlenerek geliştirdiği "Gerçeğe, dini inanç dışında akıl yoluyla da ulaşılabileceği" düşüncesinin Avrupa'da yayılması kiliseyi çok tedirgin etmiştir. "İslâm'ın bireye ve dünyaya bakışı" Endülüs ve İbn Rüşdçülük yolu ile Latin Avrupa'ya yayılmış ve Hıristiyan âleminde büyük kavgalara yol açmıştır. İslâm dininin Latin-Hıristiyan Batı'daki, "Doğuştan günahkar yaratık" figürüne karşı çıkması, "Dünyayı öğrenme ve değiştirebilme" düşüncesini desteklemesi ve "Birey (Kul) hakkını" tanıtması gibi kavramlar, Hıristiyanlığın kırmızı çizgilerini tehdit ettiğinden, dini otoriteler 1210 ve 1215 yıllarında Paris'te Aristo ve İbn Rüşd'ün bilimsel eserlerini yasaklamıştır (Dereköy, 2013: 151).

Sonuç

İslâm düşünce tarihi incelendiğinde bilim ve felsefe alanında 12.yüzyıla kadar Müslümanların, klasik bilimlerin her alanında ve felsefede geniş çapta ve çok yönlü bir araştırma çabası içinde olduğunu görüyoruz. Müslümanlar bu süre içinde bir yandan Eski Yunan ve Hintli düşünürlerin eserlerini dikkatle incelerken, diğer yandan da bunlardan tamamen farklı yaklaşım ve metotlar geliştirmişlerdir (Kocabaş, 1996: 69).

Doğu; gelişmiş kaynakları, teknolojisi, kurumları ve düşünce birikimiyle Batı'nın yükselişine etkin bir şekilde katkıda bulundu (Hobson, 2008: 21). Başlangıçtan günümüze kadar İslâm bilim tarihine bakıldığında birçok bilimsel alanda Doğu'nun, Batıya göre daha ileri bir gelişim trendi yakaladığı görülmektedir. Batı medeniyetinde din ve bilimin, din adamları tarafından karşı karşıya getirilmesi, bilim ve düşünce özgürlüğünün kısıtlanması nedeniyle ilmî çalışmalar gerilemiş ve özgün eserler ortaya konulamamıştır. Birçok alanda Batı'da, Doğu medeniyetinden gelen bilimsel gelişmelerin yer

aldığı kitaplar okutulmuştur. Fakat Batı’da bilim geliştikçe, birçok alanda birçok veri ve gelişme için sanki bunları ilk kez Batı dünyası bulmuş gibi bilim dünyasına sunulmuştur. Bu süreçten sonra Doğu İslâm dünyası geçmişten bu yana, hiçbir şey üretememiş, durgun bir medeniyet olarak gösterilmiştir. Geçmişte bilime yaptığı katkı unutulmuştur (Hatunoğlu, 2014: 278). Klasik bilimi yalnız Avrupalıların başarısı gibi gören bu yaklaşım, tarihsel bir ideolojinin çarpık bakış açısıyla alakalıdır (Raşid, 2006: 11).

Oysa Voltaire: “Eğer ki biri, dünya üzerinde olup biteni anlamak istiyorsa, önce bütün sanatların beşiği, Batının her şeyini borçlu olduğu Doğu’ya dönmelidir yüzünü.” demektedir.

Bu makalede anlatmak istenilen bir medeniyetin bir başka medeniyet karşısındaki üstünlüğünü ortaya koymak değildir. Ancak bilim tarihi alanındaki ön yargıların, tek yanlı ideolojik yaklaşımların ne deneli hatalı ve tarihsel verilere aykırı olduğunu ortaya koyarak İslâm medeniyetinin bilime yaptığı katkıları izah etmektir.

Bilim Tarihçisi Fuat Sezgin’in de ifade ettiği gibi günümüz dünyasının ulaştığı uygarlık düzeyi, insanlığın asırlar boyu süren etkileşimi ve daha iyiye yönelik olan ortak arayışının ürünüdür. Özellikle bilim ve teknoloji alanındaki başarılar, belli bir coğrafyaya ya da kültüre mal edilemez; aksine insanlığın bugün vardığı nokta farklı tarihsel dönemlerin, farklı uygarlıkların ufuk açan yenilikler kattığı, akla ve bilgiye verilen öneme paralel olarak gelişen bir düşünce yapısının birikimidir. Bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler ancak böyle bir anlayışla evrensel birer kazanım olarak görülebilirler. İslâm uygarlığı, bilim ve teknoloji alanlarında büyük atılımlar gerçekleştiren ve insanlığın ortak hafızasında yer etmiş önemli bilim adamları yetiştirmiştir. Astronomi, geometri, matematik, tıp, mimarlık, kimya ve başka birçok alanda kaydedilen gelişmelerle İslâm dünyası, tüm insanlık için büyük bir bilimsel canlanmanın öncülüğünü yapmıştır.

Kaynakça

- BAKAR, Osman (2012). *İslam Bilim Tarihi ve Felsefesi*, çev. Işık Yanar, İnsan Yay. İstanbul.
- BEDEVİ, Abdurrahman (2001). *Batı Düşüncesinin Oluşumunda İslam’ın Rolü*, çev. Muharrem Tan, iz yay. İstanbul.
- BUTTERWORTH, Charles E., – KESSEL, Blake Andree (2001). *İslam Felsefesinin Avrupa’ya Girişi*, çev. Ömer Mahir Alper- Ayşe Meral, İstanbul.
- DEMİRKOL, Murat (2010). *Nasîreddin Tûsî’nin Bilim ve Felsefedeki Yeri, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Sayı: IV, Kasım*.

- DEREKÖY, Sefa (2013) *Rönesans Aslında Bir Reendülüsans mı?*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt:6, Sayı: 26, Bahar.
- GARAUDY, Roger (1983). *İslam'ın Va'dettikleri*, çev. Nezh Uzel, İstanbul.
- HATUNOĞLU, Aşkın (2014). *Psikoloji Biliminin Oluşum ve Gelişimine Katkıda Bulunan Doğu İslam Medeniyeti*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 2/1, Haziran.
- HOBSON, John M. (2008). *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökleri*, çev. Esra Ermert, YKY, İstanbul.
- HOURANI, Albert (1994). *Batı Düşüncesinde İslam*, çev. Celal Kanat, İstanbul.
- HUNKE, Singrid (2014). *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâm Güneşi*, çev.S.Sezgin, İstanbul 1972.
- İBN SİNA, *El-Kânûn Fi't-Tıb*, çev. Esin Kahya, Ankara, s. XX.
- KAHRAMAN, Hüseyin (2011). *Ebu Bekir er-Razi ve Tıp Etiği İlkeleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 30.
- KOCABAŞ, Şakir (1996/1) İslam ve Bilim, Divan Dergisi,.
- KURT, Abdurrahman (2008). *İslam ve Geri Kalmışlık Sorunu*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 2.
- LEWIS, Bernard (2002). *300 yıldır sorulan soru: Hata Neredeydi?*, Çev. Harun özgür Turan-Serpil Bilbaşar, oğlak bilimsel kitaplar, İstanbul.
- NASR, Seyyid Hüseyin (1985) *İslam Kozmoloji Öğretilerine Giriş*, çev. Nazife Şişman, insan yay. İstanbul (H.A.R.Gibb'in Önsözü).
- _____, (2011). *İslam'da Bilim ve Medeniyet, insan yayınları*, çev. Nabi avcı vd., İstanbul.
- OKUYAN, Sibel (2011). *Doğu Kültürünün Batıda Yansımaları*, SAÜ Fen Edebiyat Dergisi, -II.
- RAŞİD, Rüşdi (2006). *İslam Bilim Tarihi*, çev. Habip Türker- Cemile İpar, (ed. Rüşdi Raşid), İstanbul.
- RUNCIMAN, Sir Steven, *Müslümanların Avrupa Medeniyetinin Yayılmasına Tesirleri*, çev. ACAR, Abdurrahman (2000) Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, cilt: II, Diyarbakır.
- SALIBA, George (2008). *İslam Bilimi ve Avrupa Rönesans'ının Doğuşu*, çev. Günseli Aksoy, İstanbul.
- SEZGİN, Fuat (2010). *Bilimler Tarihçisi Fuat Sezgin*, konuşan: Sefer Turan, Timaş Yay. İstanbul.
- _____, (2008). *İslam'da Bilim ve Teknik- Arap - İslam Bilimleri Tarihine Giriş*, İstanbul c.1.
- TOPDEMİR, Hüseyin Gazi (2013). *Batı'da Bilim Geleneğinin Doğuşu ve Oxford Çevresi*, Bilim ve Teknik Dergisi, Mart.
- ULUKÜTÜK, Mehmet (2010). *İslam Düşüncesinde Tercüme Faaliyetleri: Hermeneutik ve Bibliyografik Bir Katkı*, İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi Güz 1(2).
- WATT, W. Montgomery (1986). *İslam'ın Avrupa'ya Tesiri*, çev. Hulusi Yavuz, Boğaziçi Yay., İstanbul.

